

ΓΝΩΜΕΣ

Όλα τα άρθρα

Λαός: Πολιτικό υποκείμενο ή πολιτική ουτοπία;

Κώστας Παπαχρήστου

16.05.2023

11:22

Γνώμες

ΤΟ ΒΗΜΑ

Εγγραφή

Είσοδος

Γνώμες

Λαός: Πολιτικό υποκείμενο ή πολιτική ουτοπία;

Μοιράσου το

Περισσότερες Γνώμες

Σήμα κινδύνου

Γιάννης Πρετεντέρης

Παγκόσμια Ημέρα

Γονέων: Οι γονείς... οι
νέοι «influencers» των
εφήβων

Δ. Μαρία Πετροπούλου

Ανώριμοι

Γιάννης Πρετεντέρης

Τι είναι «δεξιό» και τι
«αριστερό»;

Κώστας Παπαχρήστου

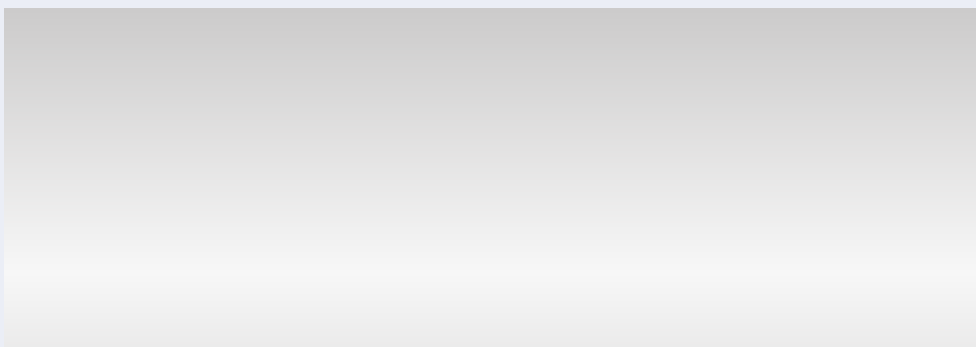
16.05.2023

11:22

Γνώμες

Είναι δίκαιο να χρεώνεται ένας λαός στο σύνολό του τις λανθασμένες πολιτικές επιλογές ενός υποσυνόλου του; Εξαρτάται από το αν δέχεται κάποιος ή όχι τον όρο «λαός» ως πολιτικά δόκιμο.

Ενα από τα θλιβερότερα απότοκα της πρόσφατης οικονομικής κρίσης στη χώρα ήταν η διαμόρφωση κοινωνικών συνθηκών που επέτρεψαν την εισοδο ενός κατά βάση νεοναζιστικού «κόμματος» στο ελληνικό κοινοβούλιο. Όπως ήταν φυσικό, οι ψηφοφόροι του εν λόγω κόμματος χρεώθηκαν ηθικά το αποτέλεσμα και αντιμετωπίστηκαν από μεγάλο μέρος των πολιτών ως παραφρονία σε μία δημοκρατική κοινωνία.

Εν τούτοις, για έναν ξένο παρατηρητή που έβλεπε τις ελληνικές υποθέσεις από κάποια απόσταση, η δυσφημιστική εικόνα αφορούσε την ίδια την Ελλάδα και όχι μία (έστω μειοψηφική) μερίδα ψηφοφόρων της. Από τη δική του οπτική γωνία, η χώρα που γέννησε τη Δημοκρατία επέτρεψε στον φασισμό να εμφιλοχωρήσει στο κοινοβουλευτικό της σύστημα.

Λίγα χρόνια αργότερα, το καλοκαίρι του 2015, η τραγωδία της ελληνικής χρεοκοπίας κορυφώθηκε με την προκήρυξη του περιβόητου δημοψηφίσματος και την, βάσει αποτελέσματος, ανεδαφική προσδοκία του 62% των ψηφοφόρων ότι ένα απλό «ΟΧΙ» θα ήταν ικανό να αλλάξει την Ευρώπη (αν όχι τον κόσμο ολόκληρο)! Στο εσωτερικό της χώρας το δημοψήφισμα δημιούργησε συνθήκες οιονεί εμφυλίου πολέμου, αφού οι μισοί Έλληνες κατηγορούσαν τους άλλους μισούς ότι, μαζί με την τότε κυβέρνηση – που είχε έρθει σε ρήξη με τους Ευρωπαίους δανειστές – οδηγούσαν τη χώρα στην απόλυτη καταστροφή.

Οι εκφράσεις οργής, όμως, των δανειστών – όπως και πολλών Ευρωπαίων πολιτών – μετά την προκήρυξη του δημοψηφίσματος δεν στράφηκαν μόνο κατά της ελληνικής κυβέρνησης, ούτε περιορίστηκαν στο «ρομαντικό» 62% των ψηφοφόρων. Απευθύνθηκαν, γενικά, στους «άφρονες Έλληνες», που είχαν επιλέξει αυτή την κυβέρνηση και «δικαίως» τώρα θα υφίσταντο τις οδυνηρές συνέπειες των επιλογών τους, με οριστική χρεοκοπία και καθολική φτωχοποίηση (θυμόμαστε τις κλειστές τράπεζες και τα κατοχικού τύπου συσσίτια που σχεδιάζονταν τότε...).

Ανακεφαλαιώνοντας: Μέσω εθνικών εκλογών, μία κοινωνική μειοψηφία στέλνει ένα νεοναζιστικό κόμμα στο ελληνικό κοινοβούλιο, ενώ μια (σχετική) πλειοψηφία ανεβάζει στην εξουσία μία κυβέρνηση που αποπειράται να αποκόψει την Ελλάδα από την ευρωπαϊκή οικογένεια. Μακροσκοπικά, εν τούτοις, οι εσωτερικές αντιφάσεις χάνουν τη σημασία τους και είναι η ίδια η χώρα, στο σύνολό της, που χρεώνεται τις επιλογές ενός υποσυνόλου των πολιτών της. Είναι αυτό δίκαιο; Με άλλα λόγια, (θα πρέπει να) υπάρχει συλλογική ευθύνη των ψηφοφόρων σε μία Δημοκρατία;

Μία εγγενής «αδυναμία» (ας μου επιτραπεί η λέξη) του δημοκρατικού πολιτεύματος είναι ότι το δικαίωμα ψήφου κατανέμεται ισότιμα στους ψηφοφόρους, ανεξάρτητα από τα ποιοτικά χαρακτηριστικά του καθενός. Έτσι, η επιλογή μοντέλου διακυβέρνησης είναι αποτέλεσμα αριθμητικών και μόνο συσχετισμών και δεν υπόκειται σε αξιολογική θεώρηση των κριτηρίων βάσει των οποίων προκύπτει. Ένας χαρισματικός δημαγωγός μπορεί με τον τρόπο αυτό να κερδίσει την εξουσία απέναντι σε έναν αντίπαλο με περισσότερα αντικειμενικά προσόντα (σε ό,τι αφορά την ικανότητα διακυβέρνησης) αλλά πολύ μικρότερη απήχηση στο λαϊκό θυμικό.

Η μειοψηφία όχι μόνο υποτάσσεται στη βούληση της πλειοψηφίας αλλά και υφίσταται εξίσου τις συνέπειες των όποιων κακών επιλογών της εξουσίας. Σε ηθικό επίπεδο, μοιράζεται ισότιμα την ευθύνη – ή, σε ακραίες περιπτώσεις, την ενοχή – για τις επιλογές αυτές (ο Daniel Jonah Goldhagen χρεώνει το Ολοκαύτωμα στους Γερμανούς, όχι ειδικά στους Nazi [1]).

Το ζήτημα της συλλογικής ευθύνης των ψηφοφόρων είναι στενά συνδεδεμένο με την έννοια του λαού. Δηλαδή, αν δεχθούμε την ιδέα της συλλογικής ευθύνης, θα πρέπει να δούμε τον λαό ως υπαρκτό πολιτικό υποκείμενο που, αν και περιέχει εσωτερικές αντιφάσεις, λειτουργεί ενιαία ως αυτόνομος οργανισμός και, άρα, οι ευθύνες για τη συλλογική του δράση είναι αδύνατο, τελικά, να επιμεριστούν αν ειδωθούν μακροσκοπικά. Έτσι, οι «κακοί Έλληνες» χρεοκόπησαν τη χώρα τους και, στη συνέχεια, εξέλεξαν μια κυβέρνηση που τους έπεισε ότι δεν χρωστούσαν τίποτα σε κανέναν.

Πριν μερικά χρόνια είχα ένα δημόσιο διαδικτυακό debate με τον εξαιρετο ακαδημαϊκό δάσκαλο και φίλο Θανάση Γκότοβο, με αφορμή ένα άρθρο μου με θέμα τον λαϊκισμό [2]. Η βασική του ένσταση ήταν ότι αυτός τούτος ο όρος «λαϊκισμός» χτίζεται πάνω σε μία ανύπαρκτη οντότητα, τον «λαό». Ως εκ τούτου, ο όρος αυτός είναι εννοιολογικά αδόκιμος! Ας συνοψίσω τα βασικά σημεία της κριτικής του καλού συναδέλφου:

1. Όσοι εκφράζουν κριτική στον λαϊκισμό, προβάλλουν νοητικά ένα πολιτικό υποκείμενο, τον «λαό», που έχει αδυναμίες, επικίνδυνες ροπές και ανωριμότητα, έτσι ώστε να χρειάζεται προστασία και καθοδήγηση. Ο λαϊκιστής, σύμφωνα με τους επικριτές του, είναι απλά ο λάθος καθοδηγητής, αυτός που οδηγεί τον λαό μακριά από τον «σωστό» δρόμο.
2. Στην πραγματικότητα, δεν υφίσταται «λαός» ως ενιαία κοινωνική συλλογικότητα. Η λέξη αυτή αντιπροσωπεύει μια κατασκευή του νου, μια νοητική σύμβαση. Λαός με άλλη έννοια (γλώσσα, πολιτισμικά γνωρίσματα, συνείδηση κοινής

ταυτότητας, κλπ.) υπάρχει. Δεν υπάρχει όμως πολιτικός λαός, ο οποίος συμπεριφέρεται ενιαία στο πολιτικό πεδίο.

3. Σε μια εκλογική αναμέτρηση, ο «λαός» περιγράφεται συνήθως ως μία ενιαία πολιτική συνειδητότητα που διανέμει τα ποσοστά σκεπτόμενη το συμφέρον του τόπου. Σύμφωνα με αυτή τη μεταφυσική εικόνα, πριν πάει ο «λαός» στην κάλπη, σκέφτεται ποια κατανομή ποσοστών είναι προς το συμφέρον της χώρας και ειδοποιεί τα «αντίγραφα» του (τους ψηφοφόρους) για την ορθή κατανομή. Έτσι, προκύπτει ένα «σοφό» εκλογικό αποτέλεσμα!
4. Αυτοί που στην πραγματικότητα διαμορφώνουν το εκλογικό αποτέλεσμα είναι εκατομμύρια πολίτες – όχι αντίγραφα του «λαού» – με διαφορετικές ιδέες, συναισθήματα και συμφέροντα, που πηγαίνουν στις κάλπες και κάνουν τις επιλογές τους χωρίς, φυσικά, να έχει προηγηθεί γενική συνέλευση και απόφαση για το ποια είναι η ορθή κατανομή των ποσοστών που πρέπει να λάβουν τα κόμματα! Και, ουδείς ψηφοφόρος γνωρίζει – ή επηρεάζεται από – τις επιλογές των υπολοίπων.
5. Αληθινός λαϊκισμός, εν τέλει, είναι μόνο η υποστασιοποίηση του «λαού» ως οργανικού όλου, ως ενιαίου υποκειμένου που σκέφτεται, αισθάνεται και δρα. Ομολογώ ότι τα πιο πάνω επιχειρήματα του φίλου ακαδημαϊκού με προβλημάτισαν πολύ. Θεωρούσα πάντα τον λαϊκισμό ως μία αυτονόητα υπαρκτή πολιτική συμπεριφορά που, κάποιες φορές, δίνει στο πολιτικό σκηνικό μια αληθινά αποκρουστική όψη! Την ύπαρξή του, εξάλλου, πιστοποιούν και τα συχνά καταστροφικά αποτελέσματά του (αναφέρω, ενδεικτικά, την εθνική συμφορά του 1897, όπως και την ολέθρια επίδραση της χιτλερικής ρητορείας στον γερμανικό λαό, με ό,τι αυτή επέφερε).

Θέλοντας να υπερασπιστώ την απόφασή μου να εξακολουθήσω να τοποθετούμαι ενάντια στον λαϊκισμό – δεχόμενος, αυτονόητα, τόσο ότι το φαινόμενο αυτό είναι υπαρκτό με τη σημασία που συνήθως του αποδίδεται, όσο και ότι η χρήση του σχετικού όρου είναι δόκιμη – αναζήτησα κάποια αντίρρηση

επιχειρηματολογία. Και, για τον σκοπό αυτό δανείστηκα μερικές ιδέες από τον χώρο της φυσικής επιστήμης.

Στους μαθητές μου επιχειρώ συχνά να εξηγήσω δύσκολες έννοιες της Φυσικής χρησιμοποιώντας μεταφορές από την καθημερινή ζωή. Εδώ έκανα το αντίθετο: χρησιμοποίησα μία μεταφορά από τη Φυσική για να εξηγήσω τον λόγο για τον οποίο, ως κοινωνικός και πολιτικός όρος, η λέξη «λαός» ίσως και να μην είναι, τελικά, για πέταμα! Τουλάχιστον, όχι για τους λόγους που αναφέρθηκαν πιο πάνω.

Όπως είναι γνωστό, στην Ατομική Φυσική περιγράφουμε το άτομο ως μία δομή αποτελούμενη από έναν πυρήνα με θετικό ηλεκτρικό φορτίο και, πέριξ αυτού, ένα σύνολο από ολοένα κινούμενα, αρνητικά φορτισμένα ηλεκτρόνια. Ένα κεντρικό πρόβλημα, για την επίλυση του οποίου χρειάζεται να επιστρατευτεί ο «βαρύς οπλισμός» της κβαντομηχανικής, είναι ο υπολογισμός της ολικής ενέργειας του ατόμου. Αν τα ηλεκτρόνια δεν αλληλεπιδρούσαν μεταξύ τους, η λύση θα ήταν απλή: δεν θα είχαμε παρά να αθροίσουμε τις ενέργειες του κάθε ηλεκτρονίου χωριστά. Πράγματι, η ενέργεια του καθενός από αυτά θα ήταν καθορισμένη (οφειλόμενη μόνο στην έλξη του πυρήνα) και δεν θα εξαρτιόταν από τις ενέργειες των υπολοίπων.

Στην πραγματικότητα, η κατάσταση δεν είναι τόσο απλή. Λόγω της αλληλεπίδρασης των ηλεκτρονίων, είναι αδύνατο να τα αντιμετωπίσει κάποιος ως ξεχωριστές οντότητες και έτσι να αθροίσει, απλά, τις ενέργειές τους ώστε να βρει την ολική ενέργεια του ατόμου. Τα ηλεκτρόνια θα πρέπει να αντιμετωπιστούν εξ αρχής ως ενιαίο σύστημα, και αυτό ακριβώς κάνει η κβαντομηχανική για να δώσει (προσεγγιστικές, έστω) λύσεις στο πρόβλημα.

Κάτι ανάλογο θα ήταν δυνατό να ειπωθεί για τις πολιτικές συνειδήσεις των ψηφοφόρων σε μία εκλογική διαδικασία. Πόσο ανεξάρτητες μπορεί να θεωρούνται μεταξύ τους; Είναι, δηλαδή, δυνατό να ορίσουμε μία «ολική κοινωνική συνείδηση» – εκφραζόμενη ποσοτικά με το αποτέλεσμα των εκλογών – με τρόπο γραμμικό, ως απλό άθροισμα απόλυτα στεγανοποιημένων και εξατομικευμένων πολιτικών συνειδήσεων που δεν υπόκεινται σε οποιουδήποτε είδους αλληλοεπηρεασμούς;

Η προσωπική μου απάντηση στο παραπάνω ερώτημα είναι σαφώς αρνητική. Ακόμα κι αν δεχθούμε ότι τα κίνητρα του κάθε ψηφοφόρου είναι κατά βάση ιδιοτελή, η διαμόρφωση της πολιτικής του συνείδησης (άρα και η ίδια η εκ μέρους του αντίληψη της ιδιοτέλειας) λαμβάνει χώρα μέσα σε ένα ή περισσότερα κοινωνικά σύνολα (οικογένεια, κοινωνική ή/και επαγγελματική τάξη, φιλικές και άλλες προσωπικές σχέσεις, κλπ.) με τα οποία, σε κάποιο βαθμό, αισθάνεται ταυτισμένος. Κι εκεί, ένα μέρος, τουλάχιστον, από την συνειδησιακή του εξατομικευση, μοιραία – και ίσως ασυνείδητα – θυσιάζεται στον βωμό της συλλογικότητας.

Το κυρίαρχο χαρακτηριστικό οποιασδήποτε κοινωνίας είναι η αλληλεπίδραση μεταξύ των μελών της (“No man is an island”,

είχε πει ο John Donne!). Κι αυτό που, ενίοτε με μία δόση απαξίωσης, αναφέρεται συλλογικά ως «λαός», δεν είναι παρά μια σύνθεση πολιτικών συνειδήσεων που υπόκεινται σε αλληλοεπηρεασμούς – θετικούς ή αρνητικούς. Αυτόν ακριβώς τον μηχανισμό αλληλεξάρτησης εκμεταλλεύτηκαν, άλλωστε, προς όφελός τους οι μεγάλοι δημαγωγοί της Ιστορίας για να χειραγωγήσουν ολόκληρα έθνη.

Συμπέρασμα: Αν δεχθούμε (χωρίς, ασφαλώς, να διεκδικούμε το αλάθητο!) ότι υφίσταται «λαός» ως συμπαγές πολιτικό υποκείμενο και όχι ως ουτοπική αφηρημένη έννοια, τότε το σύνολο του λαού – όχι απλά ένα υποσύνολο ψηφοφόρων – μπορεί να θεωρείται ότι φέρει την ευθύνη για την εκλογή (άρα και τις πολιτικές πράξεις) του συστήματος εξουσίας και, γενικότερα, για την ποιότητα της κοινοβουλευτικής εκπροσώπησης των πολιτικών δυνάμεων της χώρας.

Πέραν, όμως, της φιλοσοφικής θεώρησης του ζητήματος – η οποία μπορεί να είναι ανοικτή ακόμα και σε εκ διαμέτρου αντίθετες προσεγγίσεις – υπάρχει και μία πολύ πραγματική διάσταση που δεν επιδέχεται αμφισβήτηση και εναλλακτικές ερμηνείες: Αν τα σφάλματα μίας κυβέρνησης χρεώνονταν αποκλειστικά και μόνο στους ψηφοφόρους της (ομοίως, οι εθνικά δυσάρεστες επιπτώσεις ενός δημοψηφίσματος, ή, η πολιτική «ανορθογραφία» της παρουσίας στο κοινοβούλιο ενός κόμματος που δεν θα έπρεπε να βρίσκεται εκεί), αυτό θα άνοιγε επικίνδυνα τον δρόμο σε εθνικούς διχασμούς, ακόμα και σε εμφυλιοπολεμικές καταστάσεις.

Το ζήσαμε σαν εφιάλτη το καλοκαίρι του 2015, μετά την προκήρυξη ενός παράλογου δημοψηφίσματος [3]. Κι ακόμα προσπαθούμε να το ξεχάσουμε.

Αναφορές:

[1] Είναι ο γερμανικός χαρακτήρας η εξήγηση για το Ολοκαύτωμα;

<https://www.tovima.gr/2019/11/26/opinions/einai-o-germanikos-xaraktiras-i-eksigisi-gia-to-olokaytoma/>

[2] Τα πολλά πρόσωπα του λαϊκισμού

<https://www.tovima.gr/2020/09/15/opinions/ta-polla-prosopa-tou-laikismou/>

[3] Αναμνήσεις από ένα εκλογικό κiosk

<https://www.tovima.gr/2019/05/28/opinions/anamniseis-aro-ena-eklogiko-kioski/>

*** Ο Κώστας Παπαχρήστου είναι Φυσικός και εκπαιδευτικός στην τριτοβάθμια εκπαίδευση.**

ΕΚΛΟΓΕΣ 2023

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΛΑΟΣ

ΨΗΦΟΦΟΡΟΙ

Ακολουθήσε το Βήμα στο [Google news](#) και μάθε όλες τις τελευταίες ειδήσεις.